

ного койне: *Тая вілля зветься "Теля", / Є там краля краще зір - / Зветься Галя, має віно, / Тую віллю серед гір.* У поетичному доробку того ж Пачовського переважають власні імена, позначені регіональним забарвленням; пор.: *Коби крила, Стефцю мила, / Я летів би геть щодень / До сход сонця край віконця / Заспівати всіх пісень; І ти уже не горда! - / Не горда, Дзюню горда, / Ти ручку подаєш;* пор. у М. Качури: *Гаптувала панна Банда / Білого орла; Тільки Зося послідовна: / Кожди з ніх наш враг і под.*

У сучасних західноукраїнських поетів використання антропонімікону орієнтоване на поширені в Галичині власні імена, полонізовані номінації зустрічаються доволі рідко й стилістично марковані. Так, у О. Слоньовської діє *Доцька: Писанки сідає писати / Одинок горбата Доцька;* у неї ж обігрується народне ім'я *Параска: Рожево цвілі квасолі, що звалися Парасками. / В квасолі тих і господина Параскою звалися теж.* У поезії С. Пушика гуцулка має ім'я *Ганя (Анниця, Ганька): Ловіте вітра, панове й пані, - / Гуцулка Ганя, - як дим в тумані;* стара жінка - полонізоване *Марися: А для села вона стара Марися, / А прізвище хіба сільрада зна.* Починаючи з поширеного опоетизованого дівочого імені *Марічка*, героїні текстів галицьких авторів - зазвичай представники народу.

Участь поетичних антропоніміє у творенні образного мовосвіту зумовлена можливостями їхньої інтерпретації як засобів організації віршових текстів, зокрема через вираження лінгвокультурологічного смислу, що передає така власна назва. Орієнтація на українські власні імена впливає на створення загального художнього тла, дискурсів, що відповідають традиціям народнопоетичної творчості й класичної літератури. Введення в поетичні тексти власних імен відомих національних діячів забезпечує утворення асоціативного поля, побудованого на етнічних пресупозиціях, фонових знаннях. Входження поетичних антропоніміє в мовно-естетичну структуру тексту відкриває можливості метафоричних персоніфікацій, символізації образів, аксіологічних нашарувань.

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. / Л.О. Белей. - Ужгород: Патент, 1995. - 120 с.
2. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С.Я.Єрмоленко. - К.: Ін-т української мови НАН України, 2009. - 350 с.
3. Качуровський І. Промениста сільвети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / Ігор Качуровський. - Мюнхен-Міинчен: Ukrainische Freie Universitat, 2002. - 797 с.
4. Кононенко В.І. Голоси та маски в поетичному дискурсі Івана Драча / Віталій Кононенко // Науковий вісник Чернівецького університету.

Слов'янська філологія. - Вип. 475-477. - Чернівці: Рута, 2009. - С 476-481.

5. Отин Е.С. Экспрессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточнославянских языках / Е.С.Отин // Отин Е.С. Труды по языкознанию. - Донецк: Юго-Восток. 2005. - С. 122-134.
6. Рікер П. Сам як інший / Поль Рікер. - К.: Дух і Літера, 1990.-450 с.
7. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. - 2-е вид., доп. і переробл. / В.М. Русанівський. - К.: АртЕк. 2002. - 423 с.
8. Салига Т.Ю. Відлитий у строфи час (Літературно-критичні статті) / Тарас Салига. - Львів: Місіонер. 2002. - 328 с.
9. Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань / О.О. Тараненко // Мовознавство. - 2010. - № 1 - С. 14-36.

The article considers the problem of the anthroponyms' functioning in poetic discourse. Grammatical peculiarities of the proper names usage for the semantic and pragmatic connotations expression, metaphorization and symbolization realization in the propositions have been studied. Idiolect features of the anthroponyms' usage in the creative works of contemporary Ukrainian poets have been revealed.

Key words: *anthroponym, verse, connotation, metaphor, symbol, discourse, language style, idiolect, individual style.*

В статье рассмотрена проблема функционирования антропонимов в поэтических текстах. Прослежены особенности употребления собственных имен для выражения смысловых и прагматических коннотаций, обеспечения метафоризации и символизации высказываний. Показаны идиолектные черты использования антропонимов в творчестве современных украинских поэтов.

Ключевые слова: *антропоним, поэтический текст, коннотация, метафора, символ, дискурс, идиолект, идиостиль.*

УДК 81 '373.21

ББК81.2.Укр-3

Т62

Василь Лучик

ПРО ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ В ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ

Топонімія України об'єднує власні назви будь-яких географічних об'єктів, залежно від характеру яких виділяють гідроніми, ороніми, ойконіми, хороніми, дрімоніми та ін. У системі кожного з цих розрядів реалізуються різні принципи й мотиви номінації, між якими існують спільні та відмінні риси. Розглядові цих питань присвячено запропоновану статтю.

Ключові слова: *топоніми, гідроніми, ойконіми, ороніми, дрімоніми, хороніми, урбаноніми.*

Топоніми становлять одну з найчисельніших груп у складі української мови загалом і пропріальної лексики зокрема, що зумовлено розмаїттям і невизначеною кількістю позначуваних ними географічних об'єктів. Початок їх системного лінгвістичного вивчення в Україні припадає на кінець 50-их - 60-і роки ХХ ст. у зв'язку з підготовкою "Гідронімічного атласу України" (керівник К. К. Цілуйко), після того як на IV Міжнародному з'їзді славістів було вирішено створити загальнослов'янський ономастичний атлас (керівник В. Шмілауер) та його частину - загальнослов'янський гідронімічний атлас (керівник П. Зволінський). До цього топоніми вивчали переважно немовознавці у зв'язку з історією українського народу та заселених ними земель, а власне ономастичні праці стосувалися в основному антропонімії, звернення до якої було зумовлено введенням християнського іменника, його взаємодією з дохристиянськими особовими іменами та розвитком інших розрядів власних найменувань людей (до середини ХХ ст. під ономастикою в Україні розуміли саме сукупність власних імен людей та науку про них).

Переорієнтація української ономастики на вивчення власних географічних назв, насамперед гідронімів, спричинилася до становлення топоніміки як окремої галузі мовознавства й провідного розділу науки про власні назви. Значні досягнення сучасної української топоніміки, яка, зокрема, єдина з усіх слов'янських країн презентувала всі розділи й підрозділи в узагальнювальній двотомній енциклопедії "Słownikowa onomastyka" [10], зовсім не означають відсутності в ній актуальних проблем. Якраз навпаки, вони чіткіше окреслюють ті теоретичні питання й практичні завдання, які потребують нагального розв'язання. На часі створення "Української ономастичної енциклопедії" (такого типу енциклопедія, є, наприклад, у Польщі [9]), підготовка етимологічних словників різних розрядів топонімів та відповідних атласів, видання словника ономастичних термінів, який би закріпив традиційні та сприяв загальноприйнятому вживанню нових і дискусійних термінів (зокрема, у сучасній ономастиці по-різному розуміють співвідношення між терміном *топоніми*, який називає один із класів власних назв, і термінами *гідроніми*, *дрімоніми*, *ойконіми*, *урбаноніми*, *хороніми* тощо, які називають розряди топонімів; вони пов'язані між собою як гіперонім і гіпоніми, хоч термін *топоніми* часто вживають на позначення об'єктів суші на противагу терміну *гідроніми* або в значенні терміна *ороніми*) і т. ін.

З-поміж теоретичних питань одним з нерозв'язаних залишається визначення таких категорій, як **принципи, способи і мотиви**

номінації, які пронизують різні класи власних назв і часто неоднозначно (крім **мотивів номінації**) тлумачаться ономастами. Під **способом номінації** (не треба плутати з вужчим поняттям - **способом словотворення**) необхідно розуміти об'єднані за певними структурними ознаками шляхи формування, типи й засоби називання об'єкта. До них у слов'янському мовознавстві відносять: переосмислення та конверсію наявних лексичних одиниць (лексико-семантичний та морфолого-синтаксичний способи словотворення), морфологічне словотворення, яке пов'язане з виникненням нових слів (звукокомплексів) за допомогою афіксів або складання основ (основоскладання та аббревіацію інколи розглядають як окремі способи номінації [7, 37]), злиття двох слів в одне (лексико-синтаксичний спосіб словотворення), використання словосполучень або описових зворотів у номінативній функції (складені назви), запозичення готових слів з інших мов.

Формально-типологічному об'єднанню топонімів, тобто за способами номінації, протиставляється їх поділ за **принципами номінації**, під яким розуміємо відношення онімів до сфери мотивувальних ознак географічного об'єкта (денотата), що виражається в найзагальнішому смислового (семантичного) об'єднанні назв. З огляду на поділ онімного простору на три основні сфери вияву ознак виділяємо три **принципи топонімної номінації**: 1) за внутрішніми властивостями названого топонімом географічного об'єкта: м. *Рівне*, р. *Глибока*, степ *Дике Поле*; 2) за відношенням до окремої людини або членів людського суспільства: м. *Івано-Франківськ*, печера *Довбуша*, ур. *Дорогожичі*, б. *Злодійська*; 3) за відношенням до інших об'єктів навколишнього світу: *Кримські гори*, м. *Донецьк*, *Броварський проспект*. Відірваність від реальних ознак географічних об'єктів так званих меморіальних топонімів, які штучним способом присвоюються за уявною мотивацією на честь ідеологічних цінностей, державних і партійних діячів тощо (м. *Держинськ* Донецьк, обл., *Ленінський р-н* м. Кіровограда, с. *Радянське* в різних регіонах України тощо) дає певні підстави для виділення четвертого принципу номінації - за умовним зв'язком назви з денотатом, хоч такі оніми традиційно розподіляють між основними трьома принципами. Зокрема, так вважав Ю. О. Карпенко і донедавна Д. Г. Бучко, який виділяв 4 принципи в межах трьох основних (два з чотирьох стосувалися людини), але в останніх працях він закономірно об'єднав 2 принципи, пов'язані з людиною, натомість виділив новий четвертий, пов'язаний з економічною та суспільно-політичною сферами [1, 64]). Дискусійним є і сам термін **принципи номінації**, який Ю. О. Карпенко вважав "всеосяжним", тому неприйнятним для мотиваційно-семантичного об'єднання топонімів (про це він говорив у

рецензії на автореферат А. В. Лисенко), хоч у семантичній структурі апелятива принцип є значення "особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь" [2, 941], що робить його вживання до певної міри виправданим. Водночас пошук точнішого терміна на позначення цього явища залишається актуальним. Таким заміном могло би стати, наприклад, слово сфера (номінації), яке має, крім інших, семантику "сукупність умов, середовище, в якому що-небудь відбувається" [2, 1220] (цю проблему може бодай частково вирішити новий "Словник ономастичних термінів").

Терміносполучення мотив номінації пов'язане з врахуванням конкретної причини та характерної особливості, що стала примітною ознакою в процесі називання географічного об'єкта. Так, причиною виникнення ойконіма *Львів* було бажання сина Данила Галицького назвати на свою честь новозведене місто, а характерною особливістю, що стала мотиваційною ознакою назви, - його особове ім'я *Лев* (< *Львѣ*), до якого приєднався посесивний суф. *-овъ* [4, 84-85]. Таке розуміння мотиву номінації є традиційним і загальноприйнятим у топонімії, а всі пов'язані з процесом назвотворення терміни (способи, принципи, або сфера, й мотиви номінації) з врахуванням певних особливостей закріпилися в різних розділах ономастики і в мовознавстві загалом.

Більш-менш загальноприйняте використання зазначених термінів зовсім не означає тотожності позначуваних ними явищ у різних розрядах топонімії, не кажучи вже про різні класи власних назв. Ідеться про те, що виникнення онімів, як і загальних назв, неможливе без реалізації того чи того способу, принципу (сфери) та мотиву номінації, що становить універсальну властивість номенів, але конкретне структурно-семантичне наповнення окремих топонімів та їхніх розрядів, крім спільних або подібних, характеризується специфічними рисами. До спільних та подібних рис топонімної номінації належать: 1) традиційно висока продуктивність лексико-семантичного творення топонімів, особливо онімізації географічних термінів і трансонімізації суміжних назв: г. *Грунь* < *грунь* "вершина гори; гірський хребет; гора, вкрита лісом; пагорб" та ін. [3, 116-117], м. *Долина* (< *долина*), м. *Конотоп* (Сумськ. обл.) < р. *Конотоп* у бас. Десни [6, 268] (< *Конотоп* "болото, драговина") [5, 120], м. *Золотоноша* (Черк. обл.) < р. *Золотоноша* л. Дніпра [6, 216], *Буковина* < *буковина* "буковий ліс" [8, 453]; 2) необмежена продуктивність морфологічного словотворення в усіх розрядах топонімів: г. *Чорногора* на Прикарпатті [3, 408], р. *Синюха* л. Пд. Бугу [6, 501], м. *Чергінів* (< особова назва *Чьрнигъ* [4, 174]), *Закарпаття* (< *за* + *Карпати* + *-је*) та ін.; 3) продуктивність

морфолого-синтактичного (субстантантивізації з одночасною онімізацією) і синтаксичного (розширення граматичної структури) способів словотворення: г. *Чорна*, м. *Рівне*, р. *Грузька*, р. *Буг* + *Західний*, р. *Буг* + *Південний*, м. *Могилів* + *Подільський*; 4) непродуктивність запозичень в усіх розрядах топонімів (не треба плутати запозичення, які проникають в одну мову на позначення відповідних реалій, і топоніми іншомовного походження, які називають чужими мовами, що панували на певній території, місцеві об'єкти); до власне запозичень у топонімії можна віднести лише перенесені на місцевий об'єкт іншомовної назви за його образним зв'язком з іноземним об'єктом, наприклад, к.с. *Сахалін*, м. *Одеса*; 5) непродуктивність аббревіації в топонімній номінації; 6) залежність способів номінації та граматичної структури топонімів від величини й важливості позначуваних об'єктів: чим більшим і відомішим є денотат, тим "морфологізованою" та усталеною є його назва і навпаки, чим меншим і невідомішим є об'єкт, тим менш морфологізованим (часто у формі неусталених словосполучень або описових конструкцій) є його назва: пор. полоніни *На Бочечках*, *Під Білою Кобилою* [3, 457, 459], *Мокрої Разбитой Колодязь* - історичний варіант назви р. *Розрита* л. Сіверськ. Дінця [6, 468-469], *Потік с Студеної і Головиці* [6, 443] та ін.

Відмінні риси стосуються переважно мотиваційно-семантичного аспекту номінації. До них належить: 1) використання специфічних для певного розряду топонімів твірних географічних термінів або апелятивних основ (для гідронімії типовими є назви з основами *Глибок-*, *Грузьк-*, *Жаб-*, *Калы-*, *Рев-*, *Студен-* тощо; для назв гірських об'єктів - *Бескид-*, *Горган-*, *Гостр-Юстр-* тощо; для ойконімії - основи на позначення типу поселень, роду діяльності людини і т. ін.: *Слобода*, *Воля*, *Пятихатки*, *Ковалів-*, *Писарів-* тощо; для дрімонімів: *Густ-*, *Мішан-*, *Хвойн-* тощо), хоч за суміжністю будь-які основи можуть переходити з одного розряду топонімів в інший; 2) закріплення за природними географічними об'єктами назв, що виникли в суспільстві природнім шляхом, а за створеними людиною об'єктами (поселеннями, вулицями, площами, парками, водоканалами тощо) - як природних, так і штучно створених назв, які є менш стійкими порівняно з першими: пор. ороніми *Карпати*, *Верховина*, *Говерла*, *Горгани*, *Ай-Петрі*, *Товтри*, гідроніми *Буг* {*Західний* і *Південний*}, *Ворскла*, *Дунай*, *Прут*, *Світязь*, *Азовське море*, дрімонім *Чорний ліс*, хороніми *Крим*, *Поділля*, *Полісся*, *Таврія* та ін., які функціонують сотні й тисячі років без загрози бути замінені, і штучні назви - ойконіми *Ворошиловоград*, *Дніпропетровськ*, *Первомайськ*, урбаноніми парк *Ковалівський* у Кіровограді, *Майдан Незалежності*, вул. *Грушевського* в Києві та ін., які навіть попри суспільну відомість об'єктів замінили попередні назви або

самі були замінені чи можуть бути зміненими за певних обставин новими. Саме тому меморіальні назви є масовими в тих розрядах топонімів, що називають створені людьми об'єкти, але нехарактерні для номінації природних об'єктів (навіть поодинокі гідроніми на зразок р. *Стачка*, став *Дзержинського*, водоп. *Енгельса*, які зафіксовані на Кіровоградщині, насправді є природними відегронімами утвореннями, а не штучними меморіальними назвами [див. 5, 113-114]).

Найзагальніші спостереження над особливостями номінації в топонімах різних розрядів свідчать про значно більше спільних рис у реалізації способів номінації, що природно через їхню залежність від більш абстрактних граматичних категорій, способів словотворення та шляхів поповнення лексичного складу мови, і значно більше специфічних рис у плані використання мотивів номінації, що зумовлено частковим характером семантики твірних основ.

1. Бучко Д.Г. Принципи та способи номінації поселень (на матеріалі ойконімії Тернопільщини) // Філологічні дослідження: Збірник наукових праць з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Юрія Олександровича Карпенка. - Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2009. - С. 64 - 70.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов., ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпін': ВТФ «Перун», 2001. - 1440 с.
3. Габора М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини: Словник-довідник. Вид. 2-е, доп., уточ. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. - 500 с.
4. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О.С. Стрижак. - К.: Наук. думка, 1985. - 254 с.
5. Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. - Кіровоград, 1996. - 235 с.
6. Словник гідронімів України. - К.: Наук. думка, 1979.-780 с.
7. Способы номинации в современном русском языке / Отв. ред. Д.Н. Шмелёв. - М.: Наука, 1982. - 296 с.
8. Nazwy miejscowe Polsky: Historia. Pochodzenie. Zmiany / Pod red. K. Rymuta. - Kraków, 1996. - Т. 1. - 484 с.
9. Polskie nazwy własne: Encyklopedia / Podred E. Rzetelskiej-Feleszko. - Warszawa; Kraków, 1998. - 541 с.
10. Słowańska onomastyka: Encyklopedia / Pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślakowej. - Warszawa; Kraków, 2002. - Т. 1. - 535 s; 2003. - Т. 2. - 616 с.

The toponymy of Ukraine contains proper names of all geographical objects which are divided on hydronyms, oikonyms, oronyms, drimonys, etc. In every group of toponyms different principles and motives of nomination are applied. This paper deals with common and distinctive features of nomination in these groups of toponyms.

Key words: toponyms, , horonyms, urbanonyms.

Топонимия Украины объединяет собственные названия каких угодно географических объектов, в зависимости от характера которых выделяют

гидронимы, оронимы, ойконимы, хоронимы, дримонимы и др. В системе каждого из этих разрядов реализуются разные принципы и мотивы номинации, между которыми существуют общие и различные черты. Эти вопросы изучаются в данной статье.

Ключевые слова: топонимы, гидронимы, ойконимы, оронимы, дримонимы, хоронимы, урбанонимы.

УДК 81 373.231(^161.2)

ББК81.2УКР(=411.4)

Б43

Любомир Белей

ПРО СПЕЦИФІКУ ХРИСТИЯНСЬКОГО ІМЕНІ

У статті проаналізовано специфічні ознаки християнських імен. Особлива увага приділена сакральній природі християнського імені та його ролі у християнській догматиці та обрядовості. Окреслено вияви сакральної функції християнських імен в українській традиційній антропонімії.

Ключові слова: християнське ім'я, дохристиянське ім'я, сакральна функція, мотивація, доіменне значення імені, структура імені

Сучасні дослідники, як правило, вбачають відмінність між дохристиянськими або нехристиянськими та християнськими іменами лише в їх походженні - слов'янському та неслов'янському, а також у різних сферах функціонування. Так, Р. Керста християнськими вважає імена, якими називали наших предків під час обряду хрещення та які прийшли на Русь із Візантії одночасно з християнством [4,41]. Н. В. Подольська календарним, або агіографічним іменем називає "ім'я, запозичене із церковного календаря (святців), де імена канонізованих святих подаються за місяцями та днями, коли їх вшановують" [6, 71]. Звичайно, походження імені, особливості його надання та сфера функціонування - чинники дуже вагомі, проте не виняткові, вони неспроможні увиразнити сутнісну специфіку християнського імені. Адже ще перед появою чужомовних із походження християнських імен на Русі-Україні, принаймні у середовищі її соціальної верхівки запанували варязькі (германські) імена, проте вони не справили помітного впливу на український іменник. Тому специфіку християнських імен треба шукати не у їх походженні чи регламентованих сферах функціонування, а в їх особливих властивостях, зокрема функційному навантаженні.

Російська дослідниця А. В. Суперанська вважає, що первісно імена християнських подвижників у всіх єпархіях нічим не відрізнялися від народних імен тих місцевостей [7,74]. Тобто перші християни не мали ніяких особливих імен і